

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI AÇISINDAN İL VE İLÇE İNSAN HAKLARI KURULLARI

Suat DERVİŞOĞLU *

ÖZET

İnsan haklarının tanınması ve güvence altına alınması kadar bu hakların korunması da büyük önem taşımaktadır. İnsan haklarının korunması esas itibariyle Devlete karşıdır. Hak ve özgürlüklerin Devlete karşı korunması denildiğinde ise, Devleti somutlaştıran organlara, yani yasama ve yürütme organlarına karşı koruma anlaşılır.

İnsan haklarının korunmasında ilk güvence bunların hukukça tanınması, yani "kanunilik ilkesi" dir. Özgürlüklerin yasama organınca düzenlenmesini ifade eden kanunilik ilkesi, kanunların bireylerin yanı sıra devlet organlarını da bağlaması nedeniyle bir yandan devlete karşı özgürlükleri güvence altına alırken, öte yandan da insan haklarının ihlali durumunda yargı organlarına gidebilmesine imkân verir. Bu nedenledir ki hem devlet-birey ilişkilerinde, hem de bireyler arasındaki ilişkilerde insan haklarının temel güvencesini oluşturur.

İnsan hakları ihlallerinin artışı, hak ve özgürlükleri koruma amacına yönelik mevcut kurum ve sistemlerin dışında, yeni ve bağımsız idari kurumların oluşturulmasını gündeme getirmiştir. Ancak bu kurumların da korumanın etkinliğini arttırmak amacıyla, bağımsızlıklarından ödün vererek, devlet yapısı içine girdiği görülmektedir.

Ulusal insan hakları kurumlarının temel amacı, belli bir alanda ilgili özgürlüklere güvence sağlamak, idari düzenleme ve uygulamalara katılmak, idari eylem ve işlemlere karşı ortaya çıkan şikâyet, itiraz ve uyuşmazlıkların çözümünde rol almaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Paris Prensipleri, İl ve İlçe Kurulları

ABSTRACT

In Terms of Protection of Human Rights Province and District Human Rights Boards

Protecting human rights has also great importance as well as being recognised and being guaranteed of them. The protection of human rights are essentially for the benefit of the state. When the protection of rights and liberties for the benefit of the state is said, is understood the protection for legislative and executive organs which make the state concrete.

The first guarantee of protecting of protecting human rights is being accepted legally in other words it is "the principle of legal". The legal principle which means

¹ Koçarlı Kaymakamı

regulating of the liberties by the legislative organ, because of the laws involving not only the individuals but also the government organs, also allows to go to judicial organs in the circumstances of breaking the law of human rights while guaranteeing the freedom against the state. For this reason, it consists of the basic guarantee of human rights on the relations both between the state and individual and among the individuals.

The increase of violations of human rights has brought up to forming the new and independent administrative institutions to protect the human rights and liberties except the present institutions and systems. But it can be seen that these institutions get into the state in order to increase the importance of protection by compromising their independency.

The main goal of the national human rights institutions are to provide assurance for the liberty in a certain area, to join the administrative regulations and practices and to take a part in resolutions of complaint, objection and disputes which occur against the administrative actions and procedures.

Key Words: Human Rights, Paris Principles, Provincial and District Boards

GİRİŞ

İnsan hakları kısaca "İnsana insan gibi muamele etmek" tir. İnsanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeden onlara özgür ve eşit bireyler olarak, insan onuruyla bağdaşan tarzda muamele etmek, insan hakları kavramının özüdür. "İnsana insan gibi muamele edilmesini talep etmek" anlamında insan hakları, insanların hayati çıkarlarını savunmak açısından meşru görülen ve bir politika veya eylemle ilişkili bütün etkenleri (amaçları, hedefleri...) gölgede bırakan, yani üstün bir yönü bulunan en güçlü haklardır. İnsan haklarını savunmak; herkese, her zaman ve her koşul altında, bütün insanların, insan olmak bakımından, eşit olduklarını ve eşit olan bu insanların ve haklarının her türlü amacın veya siyasal idealin üstünde olduğunu kabul etme zorunluluğunu yüklemektedir (Coşkun, 2001: 233).

İnsan hakları kavramının eksenini olan "insan", hak sahibi olan kişidir. Kişi olmak, hukukun insana yüklediği bir niteliktir. Kişi terimi ile hem gerçek hem de tüzel kişi kastedilmektedir. İnsan hakları denildiğinde akla ilk gelen kavramlardan birisi de "özgürlük" olmaktadır. Hak ve özgürlük sözcükleri sıklıkla birbirleri yerine kullanılmaktadır. Hukuk belgelerine bakıldığında her ikisine de yer verildiği saptanabilmektedir. Hak ve özgürlük sözcükleri birbirini tamamlayan iki kavramdır. Hak, özgürlükleri koruyan, onu kurumsallaştıran, yani yapma ya da yapmamaya ilişkin herhangi bir baskının yokluğu biçiminde somutlaşan bir özgürlüğün hukuksal kimlik altında görünmesidir (Gemalmaz, 2007: 1442-1445).

İnsan haklarının korunması hem iç barışın hem de küresel barışın temelidir. Barışı kolaylaştıran en büyük değer insan haklarının temelini oluşturan

özgürlüktür. Özgürlük, kişinin kendisini hem maddi hem de manevi anlamda var etmesinin araçlarını bulmasını ve geliştirmesini mümkün kılar.

İçinde bulunduğumuz çağın en önemli etik ve siyasal-kültürel değerlerinden biri ve insanlığın ortak hedefi olması münasebeti ile, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusu, belli başlı uluslararası örgütlerin ana faaliyet alanlarından birini oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Ek Sözleşmeler yürürlüğe konulmuştur. İnsan hakları alanındaki en önemli bölgesel koruma mekanizması da Avrupa Konseyi' nin kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi' dir.

İnsan hakları kavramının uluslararası düzeyde daha fazla yer bulması, ulusal koruma mekanizmalarının da önemini arttırmıştır. " Paris Prensipleri" olarak da bilinen Birleşmiş Milletler kararıyla insan haklarını etkin bir şekilde koruyacak ulusal insan hakları kurumlarının kurulması, mevcut olanların ise güçlendirilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur. Avrupa Birliği Kopenhag Siyasi Kriterlerinde, insan haklarını güvence altına alan istikrarlı kurumların varlığının vurgulanması da konuya verilen önemin göstergesidir.

Türkiye' de temel hak ve özgürlüklerin yargı dışı idari mekanizmalarla korunması konusu nispeten yeni sayılabilecek bir olgudur. Bu çalışmanın konusunu oluşturan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, insan haklarını koruma mekanizması içinde kendine özgü yapısı, niteliği ve gelişim süreci ile özel bir konuma sahiptir. 81 İl ve 891 İlçe' de kurulu bulunan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Devlet – Sivil Toplum bağlantısını kuran önemli yapılanmalardır.

Kuşkusuz, insan haklarına gerçek saygıyı sağlamanın öncelikli yolu, yani insan haklarının güvencesi insan hakları eğitimidir. Tek başına denetim ve koruma mekanizmaları ile insan haklarına saygıyı gerçekleştirmek ne olanaklı, ne de yeterlidir. Çünkü öngörülen denetim ve koruma mekanizmaları, ancak insan haklarının çiğnenmesinden sonra işletilebilir. Ancak eğitimin bu önceliğine karşın, insan haklarına yönelik olası saldırı ve ihlallere karşı denetim ve koruma sistemlerinin de özellikle caydırıcı etkisi ve yazılı hukuku geliştirici katkısı nedeniyle bir gereksinimdir (Gülmez, 2000: 160).

1. İNSAN HAKLARININ ULUSAL DÜZEYDE KORUNMASI

1.1. Ulusal Kurumların Statüsüne İlişkin İlkeler (Paris Prensipleri)

İnsan haklarından etkin bir biçimde yararlanılması, korunması ve geliştirilmesi için ulusal mekanizmaların oluşturulması gerekliliği, ulusal ve uluslararası

çevrelerde değişik vesilelerle gittikçe artan bir sıklıkla dile getirilmektedir. İnsan hakları kurumları ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermekle birlikte insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik ortak bir amacı paylaşmaktadırlar ve bu nedenle "ulusal insan hakları kurumları" olarak adlandırılmaktadırlar (http://www.stratejikboyut.com/article_print.php?id=218, 25.05.2009).

Ulusal insan hakları kurumlarına uluslararası standartlar kazandırmak amacıyla 20.12.1993 Tarih ve 48/134 Sayılı BM Genel Kurulu Kararı ile "Paris Prensipleri" olarak bilinen belge tavsiye niteliğinde kabul edilmiştir. Uluslararası insan hakları standartlarının ulusal düzeyde etkin bir şekilde hayata geçirilmesinde ve korunmasında, insan haklarına kamusal duyarlılığı güçlendirmede ulusal kurumların önemli bir rol oynayabileceği kabul edilmektedir.

Ulusal insan hakları kurumları (UİHK) nitelikleri itibari ile yasama organı ya da yargısal bir kurum değil, idari yapılanmalardır. Kural olarak bağlayıcı karar alma yetkisi bulunmayan, danışma organı olma niteliği ağır basan kurumlardır.

1993 tarihli İnsan Hakları Dünya Konferansı sonrası kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programında, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında, özellikle yetkili makamlara tavsiyede bulunma, insan hakları ihlallerini giderme, insan hakları eğitimi üzerinde durarak, ulusal kurumların önemi ortaya konmuştur. Paris Prensiplerine uygun ulusal kurumlar kurma ya da kurulmuş kurumları bu ilkelere uygun hale getirilmesi tavsiye edilmiştir.

İnsan Hakları Dünya Konferansı Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı, Paris ilkelerinin dikkate alınması gerekliliğine dikkat çekmekle birlikte, "her devletin kendi ihtiyaçlarına en uygun yapıyı seçme hakkına" sahip olduğunu kabul etmiştir (Altıparmak, 2006: 61).

Paris Prensipleri çerçevesinde UİHK'nın etkin olabilmesi için şu özellikler taşıması gerekir (Eren, 2007: 827).

- İnsan Haklarını koruma ve geliştirme yetkisi
- Bağımsızlık
- Anayasa ve yasa ile yetkilerin açıkça tanımlanmış olması
- Üye personel seçiminde çoğulculuk
- Üyelerin yasayla ve yasada öngörülen süreyle atanması
- Yetkilerini gerçekleştirecek ve görevlerini yerine getirebilecek mali kaynaklar
- İnsan hakları mağdurları tarafından kolayca anlaşılabilirliği olma

- Hükümetle ve diğer insan haklarıyla ilgili örgüt ve kişilerle işbirliği içinde olması

Paris Prensiplerine uygun ulusal insan hakları kurumlarının kurulması, yaygınlaşması ve mevcut kurumların güçlendirilmesi amacıyla BM öncülüğünde "Ulusal Kurumlar Uluslararası İşbirliği Komitesi " kurulmuştur. Başlıca görevi ulusal kurumlar arasında uluslararası işbirliğini sağlamaktır. Uluslararası ortak faaliyetler düzenlemek, BM ve diğer uluslararası örgütlerle işbirliği içinde olmak, ulusal hükümetlere ulusal insan hakları kurumları kurmaları yönünde yardım etmek, ulusal kurumların Paris Prensiplerine uygunluğunu sağlamaktır. Türkiye' de Ulusal İnsan Hakları Kurumları Uluslararası İşbirliği Komitesine kayıtlı akreditasyon almış insan hakları kurumu yoktur.

İnsan Hakları ihlallerinin kaynaklarından biri olan idarenin, aynı zamanda insan haklarının korunması ve geliştirilmesinden sorumlu olması bir sorun olarak düşünülebilir. Bu sorunu aşmak için şu güvencelerin varlığını aramak gerekir; bağımsızlık, tanımlanmış bir görev alanı ve yeterli yetkilerin varlığı, ulaşılabilirlik, işbirliği, işlevsel olarak etkinlik potansiyeli, sorumlu tutulabilir olma.

Kapsamlı bir insan hakları politikasının üretilmesi, yargısal olmayan başvuru mekanizma ve usullerinin yapılandırılması; bu yolla bir hak ihlalinin hiç doğmamasına katkıda bulunulması yahut doğmuşsa, kısa sürede pratik ve etkin çözümlerle sorunun aşılması mümkün olur. İnsan hakları başkanlığı yapılaşması, birey bakımından ürkülmesi gereken bir aygıt değil, tersine yararlanılması gereken bir kapı olarak kavranmalıdır (Gemalmaz, 1992: 119).

1.2. Türkiye'de Ulusal İnsan Hakları Kurumları

1982 Anayasasının "Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması" başlıklı 40. maddesi "Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal eden herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir" öngörmektedir. Burada geçen "yetkili makam" öncelikle yargı mercileri olmakla birlikte, başvuru makamlarının yargıyla sınırlı olmadığı idari ve siyasi mercilere de başvurulabileceğini işaret etmektedir.

İnsan haklarının korunması açısından en etkili yolu yargı yolu olduğu, kişilerin hak ihlalinin giderilmesini adli ve idari yargıdan dava açma veya açılan bir davada haklarını savunma yoluyla isteyebileceği hususu önemli bir hukuki güvencedir. Anayasanın 36. maddesi "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya

bakmaktan kaçınmaz” olduğunu belirtmiştir. Yargı sisteminin, hak ihlali başvurularını mutlaka sonuçlandırması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz.

1982 Anayasası temel hak ve hürriyetlerin yargısal usul ve yollar yanında siyasi ve idari usul ve yollarla da korunabilmesi imkânını getirmiştir. Bu durum anayasanın dilekçe hakkını düzenleyen 74. maddesinde; “Vatandaşlar, kendileri veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir” denilerek kendileri ile ilgili başvuru sonucunun gecikmeksizin dilekçe sahibine yazılı olarak bildirileceği ifade edilmek suretiyle de pekiştirilmiştir.

Temel hak ve hürriyetlerin yargı dışı siyasi veya idari yollarla korunması konusu nispeten yeni sayılabilecek bir olgudur. Temel hak ve hürriyetlerin sadece anayasal ve yasal düzenlemelerle yargısal yollar ve usuller vasıtasıyla korunamayacağı görülmüş, yasama ve yürütme organı ile ilişkili olmakla birlikte toplumun tüm kesimlerinin temsil edileceği şekilde çoğulcu bir yapıya ve dış faktörlerden etkilenmesini önleyecek derecede idari ve mali özerkliğe sahip kurumlar kurulması öngörülmüştür.

1.2.1. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu 05.12.1990 Tarih ve 3686 Sayılı Kanunla kurulmuştur (T.C. Resmi Gazete, 1990: 45). İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu (İHİKK) birinci maddesinde amacı, “dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek...” olduğu, kapsam başlıklı ikinci maddesinde “bu kanun; T.C. Anayasası ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi çok taraflı uluslararası belgelerde belirlenmiş bulunan insan hak ve hürriyetleri ile uluslar arası alanda genel kabul gören insan haklarını kapsar” olarak belirtilmektedir. Türkiye’ de insan haklarının ulusal düzeyde korunması amacına uygun olarak kurulan ilk ulusal insan haklarını koruma mekanizması olan İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (İHİK) bu süreçte önemli bir görevi yerine getirmeye çalışmaktadır.

Başlıca görevleri; uluslararası alanda insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek, Türkiye’ nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslar arası anlaşmalarla T.C. Anayasası ve diğer ulusal mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri tespit etmek, bu amaçla yasal düzenlemeler önermek ve insan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek ve gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek olarak belirlenmiştir.

Komisyon üye sayısı tüm siyasi parti gruplarını ve bağımsızların temsiline olanak verecek şekilde belirlendiğinden her dönemde farklılık arz etmektedir. 23. meclis döneminde komisyon üye sayısı 23 olarak belirlenmiştir (İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Faaliyet Raporu, 2009: 13-14). Komisyon, başvuruların sonucu veya yapılmakta olan işlem hakkında başvuru sahibine en geç altmış gün içinde bilgi verir.

İHİK' nun görevlerinin kanunla düzenlenmiş olması Paris Prensipleri açısından önemlidir. Fakat komisyonun çoğulcu yapıya sahip olmadığı, toplumun farklı kesimlerini temsil etmediği görülmektedir. Komisyonun almış olduğu kararlar genelde iki konuda odaklandığı görülmektedir. Birincisi, TBMM' ye görüş ve öneride bulunmak, ikincisi araştırma ve soruşturma yapmak. Ancak insan hakları eğitimi ve bilincini geliştirme yönünde bir görevi bulunmamaktadır. Komisyonun meclisten ayrı bir varlığı, bütçesi ve personeli bulunmamaktadır (http://www.turkhukusitesi.com/makale_649.htm, 22.05.2009: 8). Uygulamada komisyonun genel insan hakları sorunlarını araştırdığı ve soruşturduğu, bireysel başvuruları daha çok ilgili kurumlara havale ettiği bu yüzden bireysel başvuru inceleme açısından etkili ve verimli bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir (Eren, 2007: 893). Örnek olay olarak İHİK' nun Bilge Köyü/Mardin raporunda "44 kişinin hayatını kaybettiği Mardin' deki vahşetle ilgili raporunu tamamlamış olduğu, kamuoyuna duyurulması beklenen raporda Jandarmanın olay yerine geç intikal ettiği iddialarına işaret edilerek, berdel evliliği ve tecavüz gibi bir çok gerekçeye dayandırılan olayın nedeni konusunda raporda ranta dayalı arazi anlaşmazlığının ağırlık kazandığı tespit edildi. Koruculuk sistemin de dikkat çekilerek bu sistemin ve özellikle korucuların disiplin altına alınması ve eğitilmesi gerektiği vurgulandı" (Hürriyet Gazetesi, 2009: 21).

1.2.2. İnsan Hakları Başkanlığı

12 Nisan 2001 Tarih ve 4643 Sayılı Kanunla Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlık, Başbakanlık bünyesinde ana hizmet birimleri bölümünde doğrudan Başbakanlık Müsteşarlığına bağlı olarak çalışır. Görevleri şunlardır:

a- İnsan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlarla sürekli temas halinde bulunmak ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak.

b- İnsan hakları konusundaki mevzuat hükümlerini uygulamak, izlemek, değerlendirmek, mevzuatta görülen aksaklıkların giderilmesini sağlamak ve önerilerde bulunmak.

c- Kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet öncesi staj ve hizmet içi insan hakları eğitim programlarının uygulanmasını izlemek ve koordine etmek.

d- İnsan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek, araştırmak ve sonuçları değerlendirmek (T.C. Resmi Gazete, 2001: 8)

İnsan haklarının korunması konusunda önemli görevler üstlenmesi yanında görevlerini etkin bir biçimde yerine getirmesini sağlayacak yetkilerden mahrumdur. Hiyerarşik yapı içerisinde müsteşara bağlılığı, Paris Prensiplerine uygun bir yapılanma içinde olmadığı, Başbakanlıktan ayrı hukuki, idari, mali bütçesinin ve personelinin bulunmaması da rolünü etkilemektedir. Bununla birlikte insan hakları eğitimi ve ihlal iddialarının incelenmesi konusunda yürütüldüğü çalışmalar önemlidir. Özellikle İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına yönelik geniş kapsamlı eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

1.2.3. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları

23 Kasım 2003 Tarih ve 25298 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik ile toplumda ve kamu görevlilerinde insan hakları bilincini geliştirmek, insan haklarını korumak, ihlal iddialarını incelemek ve araştırmak, insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ve ihlallere yol açan sosyal, siyasi, hukuki ve idari nedenleri incelemek ve öneride bulunmak üzere 81 İl ve 891 İlçede "İl İnsan Hakları Kurulları" ile "İlçe İnsan Hakları Kurulları" oluşturulmuştur.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Mülki İdare Amirlerinin Başkanlığında kamu görevlileri, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve siyasi parti temsilcilerinden oluşmaktadır. Kurul başkanı gerek gördüğü durumda ilgili kamu veya özel kuruluş temsilcilerini de toplantıya çağırabilmektedir. İl ve İlçe Kurulları; İnsan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek, araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek, ulaşılan sonuçları konusuna göre Cumhuriyet Savcılıklarına ya da ilgili idari makamlara iletmek ve sonucunu takip etmekle görevlidir. Kurullar aynı zamanda insan hakları alanında bilgilendirme, bilinçlendirme, eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek, kadın, çocuk, hasta ve özürlü hakları ile araştırmalar yapılmasını ve çözümler üretilmesini teşvik etmek, insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara ziyaretler gerçekleştirmek her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla görevlidirler.

1.2.4. İnsan Hakları Üst Kurulu

10.10.1984 Tarih ve 3056 Sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda değişiklik

yapan 12.04.2001 Tarihli ve 4643 Sayılı Kanunun Ek 4. maddesine göre kurulmuştur.

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik idari ve kanuni düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapmak ve Başbakanlık ve Bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşları için insan hakları konusunda tavsiye kararları vermek üzere; Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanının başkanlığında, Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşarlarının katılımıyla İnsan Hakları Üst Kurulu oluşturulmuştur. "İnsan Hakları Üst Kurulunun Kuruluş, Görev ve İşleyişi İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" le çalışma usul ve esasları düzenlenmiştir.

Paris Prensipleri açısından değerlendirdiğimizde, Başbakanlık bünyesinde bir kurum olması, bağımsız olmaması, çoğulcu bir yapıya sahip olmadığını belirtmek gerekir.

1.2.5. İnsan Hakları Danışma Kurulu

10.10.1984 Tarih ve 3056 Sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun da değişiklik yapan 12.04.2001 Tarih ve 4643 Sayılı Kanunun Ek-5. maddesine göre kurulmuştur (T.C. Resmi Gazete, 2001: 9).

İnsan Hakları Danışma Kurulu (İHDK), insan haklarına ilişkin olarak ilgili devlet kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları (STK) arasında iletişim sağlamak ve insan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanına bağlı olarak çalışır. İHDK, insan hakları ile ilgili Bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşları temsilcileri, insan hakları alanında faaliyet gösteren STK temsilcileri ve bu alanda yayınları ve çalışmaları bulunan kişilerden oluşur. "İnsan Hakları Danışma Kurulunun Kuruluş, Görev ve İşleyişi İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ile görev ve yetkileri düzenlenmiştir.

Danışma kurulunun insan hakları ihlallerini inceleme görevi bulunmamakta, insan haklarından sorumlu bakana ve üst kurula danışmanlık yapan bir kurul niteliğindedir.

1.2.6. İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetleri

10.10.1984 Tarih ve 3056 Sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda değişiklik yapan 12.04.2001 Tarih ve 4643 Sayılı Kanunun Ek-6. maddesine göre kurul-

muştur. İnsan hakları ihlal iddialarını yerinde incelemek ve araştırmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanına bağlı olarak heyetler oluşturulur. Heyetler; Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı temsilcileri ile insan hakları alanında çalışmalar yapan kişi ve meslek kuruluşları arasından inceleme ve araştırma yeri ve konusunda göre Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanınca beş kişiden az olmamak üzere belirlenir. Heyetlere Başbakanlık temsilcisi başkanlık eder ve sekreteryaya hizmetleri insan hakları başkanlığınca yerine getirilir. Heyetlerde görev alacak bakanlık temsilcileri kurumlarınca, kişi ve meslek kuruluşları ise Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanınca belirlenir. Heyetler, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanının onayı ile inceleme ve araştırma yaparlar ve inceleme ve araştırma raporlarını bir rapor halinde görevlendiren makama sunarlar. Heyetlerin giderleri Başbakanlık bütçesinden karşılanır (T.C. Resmi Gazete, 2001: 9).

“İnsan Hakları İddialarını İnceleme Heyetlerinin Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile ilgili Usul ve Esaslar Hakkındaki Yönetmelik” çerçevesinde görev ve yetkileri belirlenmiştir. Yönetmeliğe göre heyetlerin görevi, insan hakları ihlal iddialarını yerinde incelemek ve araştırma yapmaktır.

1.2.7. İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi

İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, 3056 Sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda değişiklik yapan 12.04.2001 Tarih ve 4643 Sayılı Kanunun 2. maddesine dayanılarak insan hakları üst kuruluna bağlı olarak kurulmuştur.04.06.1998 Tarih ve 23362 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan yönetmelikle oluşturulan İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, 11.11.2006 Tarih ve 26343 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi Yönetmeliği” adı altında daimi bir statüye kavuşturulmuştur.

Yönetmeliğin 5. maddesine göre İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi (İHEUK), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programının Türkiye’de uygulanabilmesi için eylem planı önerisini hazırlayarak onay için İnsan Hakları Üst Kuruluna sunar. Bu çerçevede yürütülen eğitim çalışmalarını izler, değerlendirmelerini İnsan Hakları Üst Kuruluna bildirir.

Paris Prensiplerine göre komite, İnsan Hakları Üst Kuruluna karşı sorumlu, Üst Kurul ise doğrudan Başbakanlığa bağlı bürokratik bir yapıda olduğundan bağımsızlığı olmadığı görülmektedir. Sadece eğitim konusunda görev üstlenmiştir.

2. İNSAN HAKLARI ALANINDA AB MÜKTESEBATINA İLİŞKİN UYUM PROGRAMI

İnsan hakları konusu Avrupa Birliği için oldukça yeni bir sorunsaldır. Avrupa Birliği ilk olarak ekonomik temeller üzerine kuruldu. İnsan hakları için başka bir Avrupa vardı. Bu da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kurduğu, Avrupa Konseyinin kurmuş olduğu Avrupa'dır. Avrupa Birliğini kuran antlaşmalarda ne insan haklarına dair ne de demokrasi ve hukuk devletine dair hükümler vardı. İnsan hakları sorunsalının AB gündemine girişi ilk önce Maastricht Antlaşması ile daha sonra Amsterdam Antlaşması ile hukuk devletine, demokrasiye ve insan haklarına saygıya dair hükümler gelmiştir (Rousseau, <http://www.anayasas.gov.tr/eskisite/anyarg22/dominik.pdf>, 31.05.2008).

AİHS' nin asıl önemi Evrensel Bildirge' den esinlenerek güvence arlına aldığı hak ve özgürlüklerin nevi bakımından değil, fakat ortak güvence sisteminde dayanan uluslararası bir yargısal denetim mekanizması kurmasından ve bireye sağlanan güvenceyi bir yaptırıma bağlamasından dolayıdır. Sözleşme insan haklarının korunması sorununu ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşımış, yani birey uluslararası hukukun hak sahibi haline gelmiştir (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2007: 11).

Bireylerin insan hakları ihlallerini şikayet hakkı ve ihlal iddiaları üzerine devletlerin uluslararası organlarda yargılanma yolu ilk kez bu sözleşme ile tanınmıştır. Bu anlamda AİHS, insan haklarını ulus-devletlerin "İçişleri" alanında sayan geleneksel anlayıştan kopuşun önemli bir kilometre taşıdır (Özdek, 2004: 329).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, içtihadı yolla ve genel olarak topluluk hukukunun evrimi ile, Avrupa Birliği hukuk düzenine entegre olmuştur. Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), insan haklarını koruyucu normları ortaya çıkarmak için sözleşmeye referans yapmaktadır. ABAD, insan hakları alanındaki içtihadını, AİHS' ne dayandırmıştır. Adalet Divanı, temel hak ve özgürlükleri topluluk hukukunun genel ilkeleri olarak korumaktadır. ABAD, temel hakları hem topluluk hukuku düzeninin genel ilkeleri arasına yerleştirdi, hem de kendisini bu haklara saygıyı sağlama konusunda yetkili kıldı.

Avrupa Birliği Antlaşmasına (Maastricht Antlaşması) göre: "Birlik 4 Kasım 1950' de Roma' da imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesince güvencelenmiş temel haklara üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinde olduğu gibi topluluk hukukunun genel ilkeleri olarak temel özgürlüklere saygı duyar" düşüncesini içermektedir (Kaboğlu, 2002: 241-242).

AB'ni oluşturan üye devletlerin taraf oldukları insan haklarına ilişkin uluslar arası antlaşmalar, topluluk hukukunun dikkate alınması gereken yol gösterici hükümler taşıyabilirler. AİHS temel hakların korunmasında Avrupa Topluluğu Mahkemeleri (ATM) dikkate aldığı bir uluslararası antlaşmalardır. Temel hak korunmasında insan hakları konusundaki uluslararası antlaşmalar, üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri ile eşit düzeyde bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden AİHS, ortak anayasal geleneklerin yorumunda başvuru yardımcı bir kaynak değil, topluluk hukukunun bağımsız bir bilgi kaynağı durumundadır (Tekinalp ve Tekinalp, 2000:757).

Avrupa Birliğinde temel hakların korunması, AB hukukunun temelini oluşturmaktadır. Fakat Avrupa Topluluğunu ve Avrupa Birliğini kuran Antlaşmalar temel hakları kapsamlı bir şekilde tanımlayan etkin hükümler içermemektedir. Temel haklar konusunun antlaşma metnine girmesi, 1992 yılında imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması ile olmuştur. 3-4 Haziran 1999 tarihinde gerçekleştirilen Köln Zirvesinin sonuç bildirgesinde, AB' nin geldiği aşamada, birlik düzeyinde uygulanan temel hakların bir şartta toplanarak açıklığa kavuşturulmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Nice' de 7 Aralık 2000 tarihinde Şart imzalanmıştır (Karluk, 2007: 848).

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı' nın birinci maddesinde "İnsan saygınlığı ihlal edilemez, saygı gösterilmeli ve korunmalıdır" ifade yer almaktadır (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>, 24.05.2009). Temel haklar şartı bir taraftan, Avrupa Birliğinin temel haklara bağlılığı konusunda, bütünleşmenin siyasal boyutun bir meşruiyet kaynağı olarak önem taşır, diğer taraftan ise, topluluk mahkemesinin hukukun genel prensipleri üzerine kurulu temel hak içtihadına içsel yazılı bir kaynak olma niteliğiyle mevcut temel hak korumasını takviye eder. Hukuk güvenliğinin sağlanması yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir

(Çavuşoğlu, (Çevrimiçi) <http://anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/naz.pdf>, 31.05.2009: 4).

2008 yılı AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, siyasi kriterler başlığı altında Türkiye, kapsamlı anayasal ve yasal reformlar gerçekleştirmiş, bu bağlamda, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik kapsamlı yasal ve idari düzenlemeler yapılmış ve "sıfır hoşgör" politikası uygulamaya konulmuştur. Ölüm cezası her koşulda kaldırılmıştır.

AİHS hükümleri ile AİHM' si içtihadı ile uyumlu olarak düşünce, ifade ve basın özgürlükleri genişletilmiştir. Dernekler ve vakıflar ile toplantı ve gösteri

haklarına ilişkin düzenlemeler iyileştirilmiştir. Kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi ile kadın ve çocuğa yönelik şiddetle etkin mücadele edilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Türk vatandaşlarının günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi ve yayın hakkı sağlanmıştır. İnsan hakları alanında devlet ile sivil toplum arasında İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları aracılığıyla kurulan diyalog güçlendirilmiştir (AB Genel Sekreterliği, 2008: 4).

2009 Avrupa Birliği ilerleme raporunda, rapor döneminde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), toplam 381 kararında Türkiye'nin AİHS'yi ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Mahkeme, söz konusu davaların yaklaşık üçte birinde adil yargılanma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı ihlali olduğuna hükmetmiştir. Kararların dayandığı olayların çoğu 1990' larda ya da yeni Türk Ceza Kanunu veya Ceza Muhakemesi Kanunu kabul edilmeden önce gerçekleşmiştir. AİHM'ye yapılan yeni başvuruların büyük bölümü adil yargılanma hakkı ve mülkiyet haklarının korunmasıyla ilgilidir. Başvuruların %11' i ifade özgürlüğü konusunda, %5' i ise işkencenin yasaklanması konusundadır. Sonuç olarak, Türkiye aleyhinde AİHM'ye yapılan başvuruların sayısı artmıştır.

Çeşitli kamu kuruluşları insan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması görevini paylaşmaktadır. Bunlara Başbakanlığa bağlı İnsan Hakları Başkanlığı ile İnsan Hakları Kurulları dahildir. Bu kuruluşlar, gözaltı merkezlerinin ziyaret edilmesinden ve insan hakları ihlalleri ile ilgili iddiaların değerlendirilmesinden sorumludur. Genel olarak, bu kuruluşlara yapılan başvurular ciddi oranda artmıştır. Kamu çalışanlarına, hakimlere, savcılara ve polis memurlarına yönelik insan hakları eğitimine devam edilmiştir. Jandarmaya yönelik olarak verilen hizmetçi ve işbaşı eğitimi insan hakları eğitimini de kapsamaktadır ve insan hakları ihlallerine yönelik iddiaların incelenmesine ilişkin teknikler konusunda uzmanlık eğitimi ile desteklenmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de uluslararası insan hakları hukukuna riayet edilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, yasal değişiklikler gerektiren bazı AİHM kararlarının uygulanması yıllardır bekletilmektedir. Özellikle bağımsız bir insan hakları kurumunun ve Ombudsmanlık kurumunun kurulması bağlamında, insan haklarına ilişkin kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi için daha çok çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunmaktadır(http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/adaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf).

Türk-İş Eğitim Genel Sekreteri Mustafa Türkel, "AB ile görüşmelerde en fazla üzerinde durulan konunun insan hakları olduğu, bu konunun il ve il-

çelerde kurulan insan hakları kurulları aracılığıyla çözülmeye çalışıldığı, insan hakları konusunda Türkiye' nin yeniden bir yapılanma sürecine girmesi ve Paris Prensipleri çerçevesinde Ulusal İnsan Hakları Kurumunun (UİHK) kurulması zorunludur" diye konuya değinmiştir (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=37552&1=1>, 18.05.2009).

3. İL VE İLÇE İNSAN HAKLARI KURULLARININ PERFORMANS KRİTERLERİ VE DEĞERLENDİRME

3.1. Performans Kriterleri

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları İllerde Vali, İlçelerde Kaymakam başkanlığında bir kamu görevlisi ile birlikte, belediye başkanı, il genel meclisi, üniversite, baro, tabipler odası, sanayi ve ticaret odası, okul aile birliği, muhtar, yerel medya, sendika, sivil toplum kuruluşlarından sivil üyelerle birlikte ortalama on beş üyeden oluşmaktadır. Üye sayısı sınırlandırılmamış olup, bazı İHK' nda üye sayısı otuza kadar çıkmaktadır. Bu üye yapısıyla kurulların iki üye dışındaki tüm üyeleri atanmamış kişilerden oluşmaktadır.

Kurullar insan hakları eğitimi ve bilinçlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Son yıllarda atılan adımlarla kurulların insan hakları ihlalleri olmadan önce "önleyici" faaliyetlere ağırlık vermeleri, örneğin nezarethanelere yaptıkları habersiz ziyaretlerle insan hakları ihlallerini asgari seviyelere indirilmesinde ciddi katkıları olmaktadır.

Kurulların üyeleri arasından insan hakları alanında doğrudan uzmanlık bilgisinden istifade edilebilecek akademisyen, hukukçu, doktor, sendikacı ve STK temsilcileri olmakla birlikte insan hakları alanının kendine özgü ve çok boyutlu özerk bir alan olduğu ve gittikçe artan bir şekilde uzmanlık bilgisi gerektirdiği gözden kaçırılmamalıdır. Yönetmelik hükümlerine göre kurullarda en az üç olması gereken STK' rı bazı illerde sadece birdir. Bazı illerde STK' larının az olması, sivil toplum örgütlenmesinin ülkemizde yeterli düzeyde olmamasından kaynaklanmaktadır.

AB tarafından hazırlanan 2005 Türkiye İlerleme Raporunda az sayıda başvuru almaları nedeniyle "tanınma ve güvenilme" açısından yetersiz olarak değerlendirilen kurullar, son dönemde daha fazla sayı ve çeşitlilikte etkinlikler gerçekleştirmeleri ve halkla ilişkilerinde gözlenen olumlu gelişme sonucu gittikçe artan sayıda başvuru almaktadırlar. Nitekim 2004 yılında kurullara toplam 847 başvuru yapılırken, bu sayı 2005 yılı için 1377, 2006 yılından başvuru sayısı 1590, 2007 yılında ise bu sayı 1495 olmuştur. Toplam başvurularda görülen büyük artış, hiç kuşkusuz Türkiye' deki insan hakkı ihlallerinin artışına değil,

insan hakları başkanlığı ve kurullar tarafından yapılan tanıtım ve bilinçlendirme çalışmaları sonucu, bu yapıların kamuoyu nezdindeki tanınma ve güvenilme oranlarının yükselmesine dayanmaktadır (T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, 2008: 20).

Türkiye genelinde 2007-2008 yılları arasında ihlal iddiası başvuruları konusunda genel bir değerlendirme yapacak olursak;

2007 yılında yapılan başvurularda ihlal iddialarında hak konularına göre ilk üç sırada;

- 1-** Sağlık ve hasta hakkı (115),
- 2-** Mülkiyet hakkı (84),
- 3-** Kötü muamele yasağı ihlali (79) yer almıştır.

2008 Yılıının ilk altı ayında Türkiye genelinde 2356 kişi İnsan Hakları ihlali iddiasıyla başvuruda bulunmuştur. Başvuruda bulunan 2356 kişiden, 505 kişi Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'na, 1851 kişi İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına başvuruda bulunmuştur. 2008 yılında yapılan başvurularda ihlal iddialarında hak konularına göre ilk üç sırada;

- 1-** Tutuklu ve hükümlü hakkı (391),
- 2-** Sağlık ve hasta hakkı (344),
- 3-** Çevre hakkı (218) yer almıştır.

İhlal iddiasıyla şikâyet edilen kurumları incelediğimizde 2007 yılında şikâyet edilen kurumlar bazında sıralama şu şekildedir;

Tablo -1- 2007 Yılı İhlal İddiasıyla Şikâyet Edilen Kurumlar (http://www.ihb.gov.tr/raporlar_reports.htm. 06.06.2009)

KURUM ADI	BAŞVURU SAYISI
Emniyet	142
Sağlık Kurumu	138
Valilik	124
Belediye	116
Yargı (Adliye)	109
Bakanlık	77
Eğitim ve Öğretim Kurumu	66
Özel Sektör	61
Ceza ve Tutukevi	58
Kaymakamlık	35
Sosyal Hizmet Kurumu	30
Jandarma	20
İl Özel İdaresi	14
Banka	7
Köy Muhtarlığı	6
Meslek Odası ve Birlik	4
Diğer Kurumlar	107
Şikâyet Edilen Kurum Yok	25
Kurum Bilinmiyor	32
TOPLAM	1171

2008 Yılı ilk altı ayında şikâyet edilen kurumlar bazında sıralama 2007 yılına göre değişiklik göstermiş olup, şu şekilde gerçekleşmiştir;

Tablo-2- 2008 Yılı İhlal İddiasıyla Şikayet Edilen Kurumlar

KURUM ADI	BAŞVURU SAYISI
Sağlık Kurumu	271
Belediye	268
Bakanlık	174
Emniyet	156
Eğitim ve Öğretim Kurumu	138
Özel Sektör	91
Ceza ve Tutukevi	85
Adliye	42
Kaymakamlık	85
Kaymakamlık	37
Valilik	37
Sosyal Hizmet Kurumu	30
Jandarma	26
Banka	22
İl Özel İdaresi	20
Köy Muhtarlığı	19
Sosyal Güvenlik Kurumu	18
Meslek Odası ve Birlik	5
Şikâyet Edilen Kurum Yok	354
Diğer Kurumlar	478
TOPLAM	2356

2007 yılı şikâyete konu kurumlar sıralamasında birinci sırayı Emniyet alırken, 2008 yılı ilk altı ayında Sağlık Kurumları almıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verilerine göre 1998-2008 döneminde mahkeme tarafından alınan ve en az bir insan hakkı ihlali tespit edilen 7856 karar bulunuyor. Söz konusu dönemde mahkemenin aleyhte karar aldığı 47 Avrupa Konseyi Üyesi Ülke arasında 1605 ihlal kararı ile Türkiye 1. sırada yer alıyor. Türkiye aleyhinde alınan ihlal kararları arasında en yüksek oranı "Adil Yargılanma Hakkı İhlali" (513 karar) alıyor. Bunu "Mülkiyetin Korunması Hakkının İhlali" (446 karar), "Özgürlük ve Güvenlik Hakkının İhlali" (329 karar) ve adil yargılanma hakkı ile bağlantılı olarak "Yargı Sürecinin Uzunluğu" (249 karar), "Etkili Başvuru Hakkının İhlali" (176 karar), "İfade Özgürlüğü" (166 karar), "İnsanlık Dışı ve Alçaltıcı Muamele" (142 karar) ve yaşama hakkı ile bağlantılı olarak "Etkin Soruşturma Eksikliği" (114 karar) izliyor. Mahkemeye intikal eden ve esastan inceleme kararı alınan başvurular arasında, dostane çözüme ulaşılan 203 dava bulunuyor (Kriter Dergisi, 2009: 59).

AİHM ve Türkiye' deki İnsan Hakları Kurullarında özellikle adil yargılanma hakkının ihlali konusunun ön plana çıktığı görülmektedir.

3.2. Değerlendirme

2007 yılından itibaren "Türkiye' de İnsan Hakları Reformlarının Uygulanmasının Desteklenmesi Projesi " uygulanmaya başlamıştır. Avrupa Komisyonunun mali desteği ile Avrupa Konseyi ve Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının müştereken yürüttüğü bu proje ile Türk vatandaşlarının ve sivil toplumun tam olarak memnun olacakları, AİHS standartları ve prensipleri çerçevesinde insan haklarına uyum sağlamak, Türkiye' de insan hakları reform uygulamasını desteklemek ve Avrupa insan hakları standartlarına yönelik özellikle, kolluk kuvvetlerinin, hukuk profesyonellerinin, insan hakları başkanlığının (İHB) ve insan hakları kurullarının (İHK) ulusal kapasitelerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesidir. Böylece Türkiye' de insan haklarının yüksek düzeyde korunmasının önü açılacaktır (http://ihb.gov.tr/faaliyetler/proje_faaliyetleri.htm, 26.05.2009).

Kurulların insan hakları ihlal iddialarını incelemelerinin çeşitli amaçları vardır. Bunların başında Türkiye' nin insan hakları fotoğrafını çekebilmesi gelmektedir. İnsan haklarıyla ilgili olarak ülkemizde yaşanan sorunların içerik ve boyutu hakkında sağlıklı verilere ihtiyaç bulunmaktadır. Kurulların insan haklarıyla ilgili başvuruları değerlendirerek elde edeceği veriler, insan hakları sorununun gerçekçi bir analizini yapabilmesi için önemlidir. Bu yüzden kurulların başvuru alma ve kaydetme konusuna özen göstermeleri, başvuru sayısının çok görünmesinden çekinmemeleri gerekmektedir

(http://ihb.gov.tr/ililcekurullari/ihlal_iddialarini_inceleme.htm, 28.05.2009)

Kurulların yaptıkları ihlal iddiası incelemesi sonucu aldıkları kararlar, doğrudan yaptırım öngörmeyen ve bağlayıcılığı bulunmayan kararlardır. Kurul kararlarının bağlayıcılığı bulunmadığı gibi, bu kararları uygulama ve uygulatma konusunda adli ve idari organların sahip olduğuna benzer bir ayrıcalıklı yetkisi de bulunmamaktadır. Kurul kararları esas itibarıyla yol gösterici kararlardır. Kurulların ihlal iddialarını incelemelerinin başlıca amaçlarından biri de muhtemel insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmektir. Kurulların inceleme sonucunda herhangi bir insan hakları ihlalini ve bunun sorumlularını tespit etmesi, salt bir hesap sorma gayesiyle değerlendirilemez. Kurulların asıl misyonu ihlallere karşı bir önleyici mekanizma olabilmektir.

İnsan haklarının kurumsallaştırılması, sadece hak formuna sokulmuş bir alandaki ihlal tasarrufuna karşı yargısal teminatın işlemlerinden ibaret değildir. Yargısal müdahale, kural olarak bir ihlal olgusunun sonrasına denk düşer. Oysa düzenlenmiş bir hak, bir yargısal uyumsuzluk formuna sokulmaksızın, bir dizi ön tedbirlerle de işlevliğini bulabilir. Bunun için, kapsamlı bir insan hakları politikasının üretilmesi, yargısal olmayan (yarı yargısal ya da hiç yargısal değil) başvuru mekanizma ve usullerinin yapılandırılması, bu yolla bir hak ihlalinin hiç doğmamasına katkıda bulunulması yahut donmuşsa, kısa sürede, pratik ve etkin çözümlerle sorunun aşılması mümkün olur (Gemalmaz, 1992: 119).

İnsan haklarının hangi yöntem ve mekanizmalarla korunabileceği konusu günümüzde insan haklarının içeriği kadar önem taşımaktadır. Yaşan tecrübeler, insan hakları teorisinde sağlanan gelişmelerin uygulamaya hızlı ve doğru biçimde yansıtılmadığını göstermiştir. Bu nedenle insan hakları alanında ulaşılan evrensel standartların muhtemel tehlikelere karşı koruna bilmesi ve uygulamaya daha iyi yansıtılabilmesi amacıyla yeni mekanizmalar kurmaya ve mevcutları da güçlendirmeye yönelik çabalar yoğunluk kazanmıştır. BM genel kurulunun 20.12.1993 Tarih ve 48/134 Sayılı kararda, "Paris Prensipleri" olarak adlandırılan insan haklarını etkin bir şekilde koruyacak ulusal insan hakları kurullarının kurulması, mevcut olanların da güçlendirilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur. AB Kopenhag Siyasi Kriterlerinde "İnsan haklarını güvence altına alan istikrarlı kurumların varlığı"nın vurgulanması da, konuya verilen önemin göstergesidir.

İl ve ilçe insan hakları kurullarının Paris prensipleri açısından değerlendirildiğinde;

- Kurulların oluşumunun bağımsız bir yapıda olmadığı, kurulların insan hakları başkanlığı ve insan haklarından sorumlu devlet bakanı kanıyla başbakanlığa bağlı yapıda olduğu görülmektedir.

- Çoğulcu bir yapıya sahip oldukları, üç kamu görevlisinin kurullarda bulunması çoğulculuk yapısını engellemez. Çoğulculuğa yer verilmesine rağmen, üyelerin seçimi büyük ölçüde vali ve kaymakamlarca yapılmaktadır.
- İnsan hakları konusu özel bir bilgi ve uzmanlık gerektiren bir alandır. Kurullarda görevli kamu görevlileri (Vali, kaymakam, belediye başkanı, rektör, hukuk fakültesi mezunu kamu görevlisi) bu konuda uzman olmadıklarından kurul faaliyetlerini etkinlik açısından etkileyebilir.
- İl kurulunda meslek odaları, sendika temsilcisi, sanayi ve ticaret odası, muhtarlar, okul aile birlikleri, STK' larından "Valilik tarafından belirlenecek bir kişi" ve ilçe kurulunda avukat, doktor, meslek odası ve sendika temsilcisi, muhtarlar, okul aile birliği, STK' dan "Kaymakamlık tarafından belirlenecek bir kişi" deyimi objektif kriterlere dayanmamaktadır. Örneğin yönetmelikte sayılmayan meslek odaları ile sendikalardan hangisini temsilci gönderebileceğine valilik veya kaymakamlık karar verebilecektir.
- Kurulların oluşumunda toplumun farklı kesimlerine temsil hakkı verilmeyle beraber, kurullara üye seçiminin demokratik olmadığı, kurulların üye yapısı göz önüne alındığında insan hakları konusunda uzman kişilerin kurul üyesi olmadığı, ihlallerin incelenmesi ve değerlendirilmesinde sorunlar yaşanabilecektir.
- Paris prensiplerine göre genel ilkelerden biri de yasal mevzuatın insan haklarına uygunluk açısından incelenmesidir. İl ve ilçe insan hakları kurullarına yasal düzenlemelerin insan haklarına uygunluğunu inceleme yetkisi verilmemiştir.
- İlçe kurulları her ay il kuruluna rapor verirken, il kurulları da her ay Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığına rapor vermektedir. Türkiye' de insan haklarına ilişkin sorunların her ay hükümete ulaşmasını sağlayacak etkin bir mekanizma olduğu söylenebilir. Ancak raporların ciddiyet içinde hazırlanmaması durumunda yanıltıcı sonuçların ortaya çıkması muhtemeldir. Örneğin düzenli toplanmayan il veya ilçe kurulundan gelecek raporda hiçbir soruna yer verilmemiş olması, o il ve ilçede insan hakları sorununun olmadığını göstermez.
- Kurulların önemli bir fonksiyonu "Ulaşılabilirlik" olmasıdır. 81 il ve 891 ilçede bulunan kurullara vatandaşlar insan hakları başvuru kutuları, telefon elektronik posta veya bizzat başvurma yolu ile kısa sürede şikayetini iletme imkanı vardır. Kurullar ayrıca toplumun değişik kesimlerini üye olarak temsil etmesi dolayısıyla bu kesimlerin sorunlarını kurula ulaştırma ve

kurulların bu kesimler tarafından tanınmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca yönetmeliğin 9/A maddesine göre kurul üyeleri sorunları bizzat kurul gündemine taşıyabilmektedir.

- İl ve ilçe insan hakları kurullarının en önemli görevlerinden biri "Eğitim, bilgilendirme ve bilinçlendirme " faaliyetleridir. Paris prensiplerine göre ulusal insan hakları kurumları insan hakları alanında eğitim programlarının oluşturulmasına ve araştırmalara yardımcı olmak görevi vardır. İl ve ilçe kurullarına bilgilendirme, bilinçlendirme ve eğitim konularında en geniş şekilde görev ve sorumluluklar yüklenmekle birlikte, bu faaliyetleri gerçekleştirecek mali kaynaklar verilmemiştir. Zorunlu masraflar valilik ve kaymakamlık tarafından karşılanmaktadır. Dolayısıyla kurulların bağımsız bir bütçesi yoktur. Kurullar açısından önemli bir sorun da eğitim verecek uzman sıkıntısıdır. Büyük illerde bu sorun kısmen aşılabilsede küçük birimlerde önemli bir sorun olarak duracaktır.
- Araştırma ve izleme faaliyetleri açısından il ve ilçe kurulları, Türkiye' deki insan hakları sorunlarını yerel düzeyde ortaya çıkarma ve çözüm bulma açısından önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Tüm il ve ilçelere yayılmış yapısıyla yerel düzeyde ne tür sorunlar olduğunu belirleme imkânı vardır. Ayrıca izleme fonksiyonu ile haberli ve habersiz ziyaretler yerel düzeyde etkili ve yararlı olmaktadır. Vali ve kaymakamın başkanı olduğu bir kurulum kurum ve kuruluşları ziyaret etmesi, kurumların insan hakları sorunlarına daha ciddi eğilmesine neden olabilir. Kurul üyesi yerel basın, STK, meslek odaları, sendika vb. gibi üyelerin kurumları tanıma ve kurumlar hakkında çok daha yakından bilgi sahibi olmaktadır.
- Paris prensiplerine göre ulusal insan hakları kurumlarının bireysel başvuruları inceleme yetkisi "yarı yargısal yetki" olarak nitelendirilmektedir. İl ve ilçe insan hakları kurulları ihlal iddialarını soruşturmada da yargı benzeri yetkiler kullanılmakta, ancak yarıdan farklı olarak verilen kararlar olayı "kesin bir hükümlerle" sonuçlandırmamaktadır. Daha çok tespit niteliğinde bir karar verilmektedir (Eren, 2007: 953). Kimlerin kurullara başvuruda bulunacağı, kime karşı başvuracağı, hangi haklar için başvuracağı, sorunun çözüm yöntemi kararların bağlayıcılığı gibi konularda yönetmelikte düzenleme getirilmemiştir. Paris prensiplerine göre görev ve yetkilerin tanımlanması gerekir.
- Paris prensiplerine göre "uzlaşma yoluyla ve yasayla çizilmiş sınırlar dahilinde bağlayıcı kararlar alarak veya gerektiğinde gizlilik esasına dayalı olarak dostane çözüm arama" görevi ulusal kurumlara tanınmıştır. Fakat il

ve ilçe kurulları yönetmeliğinde bu konuda bir düzenleme yoktur.

- İnsan hakları ihlallerini inceleme konusu özel ve teknik bir bilgi birikimini gerektirir. İhlal iddiaları il ve ilçe kurulları bünyesinde oluşturulan "insan hakları ihlallerini araştırma, inceleme ve değerlendirme komisyon" unca incelenmektedir. Bu komisyonlarda görevli üyelerin özel ve teknik bir birikimi olmadığı bilinmektedir.
- İl ve ilçe kurullarının insan hakları ihlali yapıldığı şeklindeki bir kararı, hakkında başvuru yapılan kurumu etkilemektedir. Karar bağlayıcı olmasa da ihlal kararı kişi ve kurumları etkilemekte, dolayısıyla kurulların mevcut yapısıyla sağlıklı bir şekilde bu tür kararlar verildiği söylenemez.
- Kurulların bilgi ve belge isteme, tanık dinleme gibi konularda bir yaptırım yoktur. Ancak kurul başkanlarının vali ve kaymakam olması dolayısıyla fiili bir zorlama yetkisi vermektedir.
- Kurularla vali ve kaymakamın başkanlık etmesi, toplantı gündemi bu makamlarca düzenlenmesi, kurulların kendine mahsus bir mekânının olmaması kurulların düzenli toplanması ve düzenli çalışmasının vali ve kaymakamın takdirine bırakılması kurulların bağımsızlığını etkilemektedir.
- İl ve ilçe kurullarınca oluşturulan komisyonların, kurumlardan gerekli evrakları isteme ve ziyaret etme açısından bir zorlama yetkisi yoktur. Bilgi ve belge talebinin reddi halinde durumun ne olacağı ve hangi yaptırımların uygulanacağı yeterince açık değildir. Bu noktada mevzuatta değişiklik yapılarak bilgi ve belgelerin verilmesi zorunlu kılınması ve haklı neden olmaksızın verilmemesi halinde yaptırımların türü ve miktarı öngörülmelidir (Erdem vd., 2009: 473).
- Tanık konusunda yönetmelikte yeterli düzenleme bulunmamaktadır. Kimlerin tanık olarak dinleneceği, tanığın getirilmesi, tanığın reddedilmesi, buna itiraz gibi konular açıkça yasal zemine oturtulmalıdır.
- Kurulda alınan kararlar ve yapılan işlemler hakkında yazılı olarak başvuru sahibine en geç otuz gün içinde bilgi verilir ve gerekli hallerde ara bilgi de verilir. Otuz günlük sürede bilgi verilmemesi halinde ne gibi yaptırımlar olacağı belirtilmemiştir.
- İHK' larınca verilen kararlar icrai idari işlem niteliğinde değildir. Bu kararlar aleyhine idari yargı yoluna gidilemez. Bir tür tavsiye kararı söz konusudur. Bağlayıcı değildir. İHK kararlarına karşı idari yargıda iptal davası açılmaz.

Paris prensiplerine göre ulusal kuruma, oluşumunu ve yetkilerini ayrıntılı bir şekilde belirleyen anayasal ve yasal bir metinde açıkça öngörülme suretiyle, olabildiğince geniş bir görev alanı verilir. Ulusal kurum, normlar hiyerarşisi içerisinde ne kadar üst bir kuralla donatılırsa, o derece güvenceli hale gelecektir. Bu nedenle anayasal düzenlemenin en uygun yöntem olduğu ama en azından kuruluşun bir kanuna dayanması gerektiği ifade edilmektedir. Düzenleyici işlemler bu güvenceyi sağlamaktan uzaktır (Altıparmak, 2006: 66).

İl ve ilçe insan hakları kurulları, Türkiye’ de 81 il ve 891 ilçede faaliyet göstermektedir. Kurulların faaliyetleri 2004 yılından itibaren kamuoyuna duyurulmaya başlandı. Yıllar itibari ile başvuru sayısında artış olmakla birlikte genel olarak kurulların en küçük idari birimlere kadar örgütlenmesine rağmen başvuru sayısı az kalmaktadır. Bunun nedenleri olarak Paris prensipleri çerçevesinde bağımsızlıkları konusunda ciddi şüphelerin olması, toplumda yeterince bilinmemeleri, kurul kararlarının tavsiye niteliğinde olması ve yapısal sorunlarını hala çözememiş olması gösterilebilir.

Türkiye’ nin insan hakları konusunda taraf olduğu uluslararası sözleşmelerdeki yükümlülüklerini yerine getirmede Paris prensiplerine uygun bağımsız ulusal insan hakları kurumlarına ihtiyaç vardır. Avrupa birliği Türkiye’ deki insan hakları ihlallerini inceleyerek insan hakları başkanlığının Başbakanlığa bağlı olmasına itirazda bulundu. Bu konuda Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) gibi özerk insan hakları kurumu oluşturulmasına ilişkin tasarı TBMM’ ye sunulmayı beklemektedir. Bu tasarının kanunlaşması ile Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı lağvedilecek, bunun yerini özerk çalışacak 11 üyeli insan hakları kurumu alacak (Hürriyet Gazetesi, 2009: 21). “Hükümet, insan hakları kurumu yasa tasarısı hazırlamış bu konuda mücadele veren insan hakları özgürlüklerinin haberi yok, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yönündeki bu tasarı, 2004 yılından beri üçüncü insan hakları kurumu girişimi oluyor. Sivil toplumu dışarıda bırakarak sırf AB gerekli gördüğü için insan hakları konusunda adım atılmıyor.” (Tınç, 2009: 24).

Sonuç olarak Paris prensiplerine uygun sivil toplumun mutabakatını almış yeni bir bağımsız-sivil insan hakları kurumuna ihtiyaç vardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Temel hak ve hürriyetlerin yargı dışı siyasi ve idari mekanizmalarla korunması konusu nispeten yeni sayılabilecek bir olgudur. Tarihsel gelişim süreci içinde temel hak ve hürriyetlerin sadece anayasal ve yargısal yollar ve usuller vasıtasıyla korunamayacağı görülmüştür. Bu noktadan hareketle yürütme ve

yasama organı ile ilişkili toplumun tüm kesimlerinin temsil edileceği idari ve mali özerkliğe sahip insan hakları kurumları kurulması fikri gündeme gelmiştir. Ülkemizde Paris prensiplerine uygun bir insan hakları yapılanması bulunmamaktadır. Türkiye’de bağımsız bir ulusal insan hakları kurumuna olan ihtiyaç il ve ilçe insan hakları kurumları ile ilişkilendirilecek bir bağımsız insan hakları kurumu ile giderilebilir. Paris prensiplerine uygun yasal temelde oluşturulacak kurum, il ve ilçe kurulları ile elde edilen deneyim ve birikimle birleştirilerek güçlü bir yapıya kavuşturulabilir.

Türkiye’de ulusal insan hakları kurumları;

İnsan haklarının idari yapılanmasıyla ilgili derli toplu bir kanun çıkarılmalı, bu kanunun içeriği çağdaş ülkelerdeki uygulamalara göre doldurulmalıdır.

Başında “Başbakanlık” ibaresi olmayan bağımsız-sivil insan hakları kurumu kurulmalıdır.

İdari yapılanmadaki kurul sayısı azaltılmalı, görev ve yetkiler net bir şekilde belirlenmelidir.

İnsan hakları kurumu kendi teşkilatını ve personel yapısını oluşturmalıdır.

Örgütün bütçesi ve harcamaları belirgin hale getirilmelidir.

Bürokrasi azaltılmalı ve sorunların yerinde çözümüne önem verilmelidir.

Personel sıkı bir eğitimden geçirilmeli ve hizmet içi eğitimler arttırılmalıdır.

Sivil toplum örgütlerinin idari yapılanmadaki yetkisi arttırılmalıdır.

Kurulların devlet ayağını temsil eden ve kurul başkanlığını yürüten Mülki İdare Amirleri (Vali ve Kaymakam) görevleri gereği birçok kurul ve komisyona başkanlık etmektedirler. İl ve ilçe düzeyinde güçlü ve kurumsallaşmış bir sivil toplum örgütü ayağı olmaması, hatta bazı ilçelerde hiç bulunmaması, Mülki İdare Amirlerinin bu kurullarda önderlik görevleri üstlendikleri görülmektedir. Ülkemizde çok uzun geçmişi olmayan il ve ilçe insan hakları kurulları açısından, mülki idare amirleri Paris prensiplerine uymayan yapılarına rağmen bu süre içerisinde kurulları geliştirmek yönünde önemli görevler üstlenmişlerdir.

Son dönemde Türkiye’de insan hakları alanında belirleyici aktör AB olmuştur. AB ilerleme raporlarında Türkiye’nin insan hakları kurumsallaşmasının önemine değinmekle birlikte, genel olarak insan haklarının kurumsal çerçevesinin geliştirilmesine ilişkin daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Türkiye’de insan hakları kurumsallaşmasında mevcut kurulların yapısının değiştirilerek, uzun soluklu, geniş katılımlı, bağımsız-sivil bir oluşumun hukuksal ve toplumsal kanalları, insan hakları kurumlarından beklenen işlev ışığında yeniden yapılandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AB Genel Sekreterliği (2008)**, "Türkiye Ulusal Programı", AB Genel Sekreterliği, Gür Kopyalama Merkezi, Ankara, s.4.
- Altıparmak, Kerem (2006)**, "Türkiye'de İnsan Haklarında Kurumsallaşamama", Bürokrasi ve İnsan Hakları, Açık Oturum, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, No:121, Ankara, Aralık, s. 61-66.
- Coşkun, Vahap (2001)**, "Daha Fazla İnsan Hakları, Daha Değerli Dünya", Türk İdare Dergisi, Sayı: 433, s.233.
- Çavuşoğlu, Naz**, "Avrupa Birliği ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi": "Katılım Meselesi", s.4. (Çevrimiçi) <http://anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/naz.pdf> , 31.05.2009.
- Erdem, Mustafa Rulan; Sancakdar, Oğuz; Önok, Rıfat Murat ve Tezcan, Durmuş (2009)**, *İnsan Hakları El Kitabı*, Seçkin Yayıncılık, 2.bs. Mart, s.473.
- Eren, Abdurrahman (2007)**, "Türkiye' de İnsan Haklarının Korunması", Turhan Kitabevi, 1.bs., Ankara, s.827-893-953.
- Gemalmaz, Mehmet Semih (1992)**, "Değişen Dünyada Türkiye, Türkiye' de İnsan Hakları. İnsan Hakları Başkanlığına Gereksinim" , Türkiye'de İnsan Haklarının Gelişimi Sempozyumu, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu No:55, İzmir, s. 119.
- Gemalmaz, Mehmet Semih (2007)**, "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş", Legal Yayıncılık, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 6. bs, Ekim, s.1442-1445.
- Gölcüklü, Feyyaz ve Gözübüyük, Şeref (2007)**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, 7.bs, Ankara, s.11
- Gülmez, Mesut (2000)**, "İnsan Haklarının Uluslararası Korunmasında Sözleşme Dışı Sistemler ve Türkiye", Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, (Türkiye' de İnsan Hakları), Birinci Baskı, Haziran, s. 160. *Hürriyet Gazetesi*, 22 Mayıs 2009, s.21.
- İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Faaliyet Raporu (2009)*, 4 Ağustos 2007 – 30 Eylül
- 2008 TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Yayınları**, TBMM Basımevi, Ankara, s.13-14.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. (2002)**, "Özgürlükler Hukuku", İmge Kitabevi, 6.bs. Kasım, s. 241-242.
- Karlık, Rıdvan (2007)**, "Avrupa Birliği ve Türkiye", Beta Basım, 9.bs., İstanbul, s.848.
- Kriter Dergisi (2009)**, "İnsan Hakları İhlalinde Avrupa Şampiyonuyuz", Kriter Dergisi, Sayı:35, Mayıs, s.59.
- Özdek, Yasemin (2004)**, "Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye", Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1.bs. Mart, s.329. Rousseau, Dominique, "Avrupa Birliğinde İnsan Hakları Sorunsalı", (Çevrimiçi) <http://www.anayasas.gov.tr/eskisiteanyarg22/dominik.pdf> , 31.05.2008.
- T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı (2008)**, *Türkiye İnsan Hakları Raporu*, T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara, s. 20.
- T.C. Resmi Gazete**, 21 Nisan 2001, Sayı: 24380, s.9.

T.C. Resmi Gazete, 21 Nisan 2001, Sayı:24380, s.8.

T.C. Resmi Gazete, Tarih 08.12.1990, Sayı:20719, s.45.

Tekinalp, Gülören ve Tekinalp, Ünal (2000), "*Avrupa Birliği Hukuku*", Beta Basın, 2.bs., İstanbul. s. 757.

Tınç, Ferai (2009), Avrupa İçin Önümüzdeki Altı Ayın En Önemli Konusu, *Hürriyet Gazetesi*, 22 Mayıs, s.24.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>, 24.05.2009.

http://ihb.gov.tr/faaliyetler/proje_faaliyetleri.htm, 26.05.2009.

http://ihb.gov.tr/ililcekurullari/ihlal_iddialarini_inceleme.htm, 28.05.2009.

http://www.ihb.gov.tr/raporlar_reports.htm. 06.06.2009.

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=37552&1=1>, 18.05.2009.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/adaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf).

http://www.stratejikboyut.com/article_print.php?id=218, 25.05.2009.

http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_649.htm, 22.05.2009, Türkiye' de İnsan Hakları Kurumları, s.8.